

Dr. sc. Jadranka Lasić-Lazić
jlazic@ffzg.hr

УДК 378.6:023.5(497.5)

Dr. sc. Mihaela Banek Zorica
mbanek@ffzg.hr

Dr. sc. Sonja Špiranec
sspiran@ffzg.hr
Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska
Filozofski fakultet – Odsjek za informacijske znanosti

Školovanje bibliotekara u Hrvatskoj: strukturne i sadržajne odrednice

Sažetak

Образовање књиџничара главни је чимбеник који утјеће на статус и препознатљивост библиотекарске струке, njen имидџ, професионалну вјеродостојност и углед. Но, образовање књиџничара одавно је било праћено различитим мотивима која су војила потпуно супротним приступима и потакло дилеме које до данас нису једнозначно разријешене, попут дилеме између генерализације и специјализације (усмјереност на врсту институције или садрџајно подручје дјеловања), дилеме између праксе и теорије, дилеме у одабору саме терминологије и смјештаја у шире подручје (књиџничарство, информацијске знаности, књиџничари или информацијски стручњаци), па све до питања је ли уопће потребно образовање библиотекара на академској разини. У раду се стога анализирају структурне и садрџајне одреднице студија библиотекарства у Хрватској с нагласком на програме студија информацијских знаности Филозофскога факултета (посебно библиотекарства) у Загребу, те приказује развој и концепт ishoda учења и компетенција у програмима. Аутори сматрају да овакав приступ обликовању програма осигурава двојак предности: с једне стране придонosi запошљивости студената и увећава њихову конкурентност на тржишту рада уз истовремено jaчање статуса и угледа струке.

Кључне ријечи:

образовање књиџничара, kurikulum, Болонски процес, ishodi учења, компетенције

1. Друштвене промјене и њихов утјецај на књиџнице

6

Промјене у друштву увјетоване напретком технологије створиле су либерално окружење које карактеризира другачији однос према ауторству и ауторским правима, наглашава персонализацију услуга и ствара просторе, у којима информација долази до појединца изравно, без квалитативних механизана који би јамчили њихову вјеродостојност или тоћност. У таквом окружењу појединац очекује да информацији може приступити изравно, бежавно и без много ангажмана, те у својој потрази за информацијама све рјеђе физички одлази до мјеста попут књиџница. Такво данашње окружење, digitalно друштво, са својим питањима и проблемима, служи као добра подлога за промишљање о садашњем и будућим правцима истраживања и развојним тенденцијама у подручју књиџничарства. Практика пролази кроз значајне промјене у смислу нових подручја и улога које се очекују од књиџница и књиџничара. Видљива је радикална трансформација у врсти образовања коју књиџнице требају као што је, примјериче, технолошка оспособљеност. С друге стране, педагошке вјештине, као и способност анализе разли-

ћитих корисничких потреба и контекста у којем се оне јављају значајно су се повећали.¹

Имајући у виду наведене промјене, не изненађује што су све гласније двојбе и предвиђања о опстанку књиџничне професије и самих књиџница. D. Bawden² обједињује предвиђања неколико аутора о будућности књиџница и нуди три могућа сценарија. Први сценариј предвиђа задржавање тренутне ситуације у којој књиџница опстаје уз незначатне промјене. Други сценариј укључује значајније промјене и предвиђа смањивање или чак нестанак одређених функција, али и проширење и промјене других. Посљедњи сценариј, поприлично радикалан, предвиђа нестанак данашњих типова услуга, те њихову смјену и обликовање сасвим новог „информацијског простора“.

¹ Jan Nolin i Frekrik Åström, "Turning weakness into strength: strategies for future LIS", *Journal of Documentation* 1 (2010): 7 – 27.

² David Bawden, "Sharing Knowledge and Information: Three Views of the Future", у *INFuture2009: Digital Resources and Knowledge Sharing*, ur. Hrvoje Stančić, Sanja Seljan, David Bawden, Jadranka Lasić-Lazić (Zagreb : Department of Information Sciences, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, 2009).

Drugi problem pred kojim se bibliotekarstvo nalazi je vidljiva rascijepjenost u odnosu na obrazovanje budućih stručnjaka između akademskog/istraživačkog sektora i prakse, koja u određenom broju slučajeva negira potrebu akademskog obrazovanja knjižničara, uz pokušaje preusmjeravanja obrazovanja knjižničara na same knjižnice kao mjesta koja će najbolje osposobiti buduće stručnjake za rad na određenim poslovima. No, činjenica je kako to samu struku i razvoj znanstvene discipline zapravo vraća na početak i negira nastojanja integriranja bibliotekarstva kao dijela znanstveno-istraživačkog područja. G. Stokić Simončić³, raspravljajući o nužnosti akademskog obrazovanja knjižničara i uspostavljanju profesije obrazovanih stručnjaka, ističe kako knjižnice nisu institucije formalnog obrazovanja, te kao takve ne mogu ponuditi adekvatno akademsko obrazovanje knjižničara, niti ponuditi akreditacije u obliku diplome, s određenim brojem ECTS bodova, te skup kompetencija i vještina prepoznatljivog na međunarodnoj razini. Knjižnice nisu obrazovne institucije i ne mogu ponuditi obrazovne programe akreditirane od strane sveučilišta, već su potpora obrazovnom sustavu u obrazovnom procesu i mogu nuditi stručna usavršavanja u skladu s politikom cjeloživotnog obrazovanja. Također, s obzirom na opisane brze promjene u današnjem društvu, potrebno je obrazovati pojedince koji će imati dobru teorijsku podlogu i razumijevanje društvenih, filozofskih i tehnoloških promjena, pomoću kojih će znati lako prepoznati potrebe korisnika, analizirati promjene koje nastupaju, te donijeti odluke o daljnjim aktivnostima. Cilj je obrazovanja oblikovati stručnjake s kompetencijama za cjeloživotno učenje i snalaženje u informacijskom društvu.

Treći problem pred kojim se knjižničarstvo nalazi odnos je s „tradicionalnim“ znanstvenim disciplinama. Nolin i Åström⁴, analizirajući probleme u bibliotekarstvu, ističu kako se upravo stoga što je knjižničarstvo proizišlo iz prakse i stoga što su te veze još uvijek vrlo jake, stvara velika ovisnost o struci, što s jedne strane daje snagu području, no ujedno i stvara brojne probleme. Upravo je zbog te ovisnosti došlo do relativno kasnog uključivanja u akademsko okruženje i stvaranja samostalne akademske discipline s uspostavljenim jasnim granicama. No tako kompleksno područje kojemu su u središtu izučavanja podaci, informacije, znanje i informacijske institucije, ima vrlo dispergirano teorijsko-metodološko područje, zapravo bez čvrstih uporišta i granica. Problem fragmentiranosti i heterogenosti područja⁵ vidljiv je i kroz raznolikost tema koje je moguće povezati s informacijama i knjižnicama, odnosno specijaliziranim područjima istraživanja objedinjenih pod pojmom bibliotekarstvo. Iako je tradicija istraživanja informacija iz različitih perspektiva prvenstveno vezana uz knjižnice, zbog podatkovne i informacijske revolucije, sve se više disciplina počelo zanimati za informacije kao predmet istraživanja. Jedan je to od razloga stvaranja vrlo zanimljivih oblika suradnje vidljivih u neujednačenosti područja na kojima su se „smjestili“ stu-

diji bibliotekarstva. Istraživanje provedeno na europskim studijima⁶ pokazalo je šarolikost područja koja nude programe bibliotekarstva. Od 50 europskih studija 35% ih se nalazi na humanističkom i umjetničkom području, 15% unutar društvenih znanosti, 13% na komunikacijama i medijima, 9% na biznisu/menadžmentu, 4% na računalnim znanostima i 24% unutar „ostaloga“. Ovi podaci idu u prilog heterogenosti s velikom raznolikošću područja suradnje. Knjižničarstvo možemo percipirati kao disciplinu u transformaciji koja se kreće u nekoliko smjerova u isto vrijeme, ojačavajući i oslabljujući svoje granice. No, nastavkom razvoja knjižničarstva u akademskom okruženju, te jasnim definiranjem jezgre područja, kao i ostvarivanjem suradnje s ostalim disciplinama u graničnim područjima istraživanja, zasigurno će nastaviti jačanje značaja i učvršćivanje pozicije bibliotekarstva kao ravnopravne discipline. Stoga bi vrlo rigidno zatvaranje u krug prakse i eventualno vraćanje obrazovanja na nivo osposobljavanja osoblja u knjižnicama anuliralo dosadašnja nastojanja, te vrlo vjerojatno doveli do preuzimanja područja istraživanja u druge discipline.

2. Obrazovanje knjižničara

U području informacijskih znanosti, američka i britanska sveučilišta uvijek su imala vodeću ulogu. Prva su uspostavila obrazovanje na sveučilišnom nivou osnivajući tzv. *library and information science schools* ili *škole knjižnične i informacijske znanosti*, koje su od tada bile uzimane kao modeli, te smatrane vodećima u razvoju profesije. Programi informacijskih studija u Sjedinjenim Američkim Državama i Velikoj Britaniji većinom su ponuđeni kao jednogodišnji poslijediplomski studiji, odnosno magistarski stupanj u informacijskim ili knjižnično-informacijskim studijima. Studenti koji se upisuju na ove stupnjeve većinom su zaposleni u informacijskom sektoru i žele steći vještine i stručna znanja pomoću kojih će poboljšati svoj rad i otvoriti nove mogućnosti za ostvarivanje uspješne karijere. Ovo je zapravo njihov jedini stupanj u području informacijskih znanosti. I dok je u Hrvatskoj takva diploma preduvjet za rad u knjižnici (propisano zakonskom regulativom), američke i britanske diplome same po sebi nemaju toliko značenje kao stvarno znanje pojedinca, te vrlo često nisu uvjet za zapošljavanje.⁷

S druge strane, u europskom obrazovnom sustavu javlja se velika neujednačenost certificiranja knjižničara. Tako, Audonson⁸ ističe kako danas osoba koja sebe naziva obrazovanim bibliotekarom ne mora uvijek biti obrazovana na istom stupnju. Naime, postoje velike razlike između samih studija knjižničarstva na preddiplomskom

³ Gordana Stokić Simončić, „Uvodnik“, *Pančevačko čitalište* 16 (2010): 7.

⁴ Jan Nolin i Fredrik Åström, „Turning weakness into strength: strategies for future LIS“, 7.

⁵ Ibid.

⁶ Jeannie Borup Larsen, „A survey of library & information science schools in Europe“, u *European Curriculum Reflections on Library and Information Science*, ur. Leif Kajberg i Leif Lørring, 232-241 (Copenhagen: The Royal School of Library and Information Science, 2005).

⁷ Jadranka Lasić-Lazić i dr., „Razvoj kurikula iz predmeta organizacije znanja“, u *Odabrana poglavlja iz organizacije znanja*, ur. Jadranka Lasić-Lazić, 129-141 (Zagreb: Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 2004).

⁸ R. Audonson, *LIS and the creation of a European educational space, EUCLID*, <http://euclid.hio.no/files/pdf/lisbon-lecture.pdf> (preuzeto 15. 9. 2010).

i diplomskom nivou, a iako je većina studija smještena na sveučilišnu razinu, svejedno je moguće pronaći primjere organizacije studija na razini visoke škole sa snažnim stručnim usmjerenjem (primjerice u Njemačkoj). Potreba ujednačavanja profesionalnih kompetencija i njihovog vrednovanja na Europskom nivou od presudne je važnosti.

Primjerice, prije uvođenja tzv. Bolonjskog sustava i ECTS-a (European Credit Transfer System – Europski sustav prijenosa bodova) stupanj magistra znanosti u području knjižničarstva po definiciji je bio drugi stupanj u području, zbog dužine studiranja i opsega magistarskog rada, te je tako bio sličniji stupnju Magistra filozofije (MPhil) u anglo-američkom obrazovnom sustavu. Novim programima izjednačeni su stupnjevi, te je moguće studirati preddiplomski, diplomski i poslijediplomski studij u trajanju od tri godine za prvi stupanj, dvije za drugi stupanj i tri za treći stupanj. Uvođenjem Bolonje i usustavljanjem sustava akreditiranja, stvaraju se jasni i prepoznatljivi studiji, te završne titule koji bi trebali olakšati prohodnost i razmjenu u visokoškolskom obrazovanju, ali razumljive titule koje će olakšati zapošljavanje. Možemo zaključiti kako je današnji knjižničar osoba koja posjeduje najmanje preddiplomski, a poželjno je diplomski stupanj iz područja bibliotekarstva ili informacijskih znanosti.

3. Promjene obrazovnog okruženja i njihov utjecaj na obrazovanje informacijskih stručnjaka

Ranije spomenute promjene u društvu utjecale su i na promjene u obrazovnom okruženju na svim razinama; primarnom, sekundarnom i tercijarnom. Prihvatanjem Bolonjskog procesa i izmjenom studijskih programa ujednačile su se obrazovne mogućnosti na području europskog obrazovnog prostora, te povećala suradnja između strukovnog i visokoškolskog obrazovanja. Uvođenjem ishoda učenja i definiranjem kompetencija studenata nastoji se osigurati kvaliteta obrazovnog procesa, te unapređenje nastavnog plana i programa kroz uravnoteženost teorije i prakse.

Pojmovi „ishodi učenja“ (*eng. learning outcomes*) i „kompetencije“ (*eng. competencies*) ponekad se koriste zamjenski, budući da se ishodi učenja odnose na postignuća učenja iz perspektive studijskih programa, dok se kompetencije odnose na postignuća učenja iz perspektive studenata, koje se razvijaju tijekom procesa učenja. Kompetencije obuhvaćaju znanja, primjenu znanja, stavove i odgovornosti, a dijele se na generičke/opće (zajedničke za sve studije) i stručne/specifične kompetencije. Ishodi učenja predstavljaju znanja, vještine i kompetencije pojedinca, dok se ključne kompetencije (*eng. key competencies*) odnose na komunikaciju na materinskom jeziku, komunikaciju na stranom jeziku, kompetencije u matematici i prirodnim znanostima, digitalnu kompetenciju, kompetenciju učenja, društvene i građanske kompetencije, smisao za inicijativu i poduzetništvo, te kulturološku senzibilizaciju i izražavanje.

Hrvatska je usvajajući načela i preporuke izražene u Europskom kvalifikacijskom okviru za cjeloživotno uče-

nje (EQF)⁹ izradila Hrvatski kvalifikacijski okvir¹⁰ kojim se nastoji ujednačiti nacionalna obrazovna tradicija, potrebe gospodarstva, pojedinca i društva u cjelini s europskim preporukama. Cilj mu je stvaranje sustava u kojemu će ishodi učenja moći biti mjerljivi i usporedivi, čime se osigurava protočnost i međusobni odnosi u obrazovnim institucijama, kako u Hrvatskoj, tako i na međunarodnoj razini.

4. Obrazovanje knjižničara u Hrvatskoj

Obrazovanje u informacijskim znanostima u Hrvatskoj nudi se na sva tri stupnja visokoškolskog obrazovanja, na preddiplomskoj, diplomskoj i poslijediplomskoj razini. Studiji su ponuđeni na tri sveučilišta: Sveučilištu u Zagrebu, Sveučilištu u Osijeku i Sveučilištu u Zadru. Nastavljajući se na dosadašnju tradiciju, kao program s najdužom tradicijom u Hrvatskoj, jedino Sveučilište u Zagrebu u svom studijskom programu objedinjuje knjižničare, muzeologe, arhiviste i informatičare, te od ove 2010. godine na poslijediplomskom nivou u svoj program implementira i komunikacijske znanosti.

Odsjek za informacijske znanosti Sveučilišta u Zagrebu izvodi jedan preddiplomski studij i više diplomskih studija. Svi su oni interdisciplinarno postavljeni i omogućuju da se kroz jezgre i izborne predmete (na Odsjeku, Fakultetu i Sveučilištu) mogu razviti svestrani interesi studenata, ali i zadovoljiti stvarne potrebe pojedinih područja. Istovremeno je u njima osigurano prožimanje nastavnih sadržaja, ali i mogućnost izbora i to pomoću niza modula koji studentu osiguravaju specijalizaciju za pojedinu disciplinu u području informacijskih znanosti.¹¹

Takvim objedinjavanjem informacijskih stručnjaka u kurikulumu stvorena je jezgra informacijskih znanosti s mogućnostima izbora specifičnih predmeta. Cilj ovako organiziranog studija je obrazovati stručnjake koji će posjedovati vještine i kompetencije za rad u informacijskim institucijama, ali i koji će razumjeti posebnosti i različitosti svakog određenog tipa institucije i njegovog pristupa u obradi informacija.

Odsjek za informacijske znanosti od 2005. godine izvodi studije izrađene prema Bolonjskim preporukama. Preddiplomski studij informacijskih znanosti pruža temeljna znanja i vještine potrebne informacijskim stručnjacima uz mogućnost usmjeravanja, putem izbornih predmeta, prema pojedinoj grani unutar polja informacijskih znanosti. Diplomski studiji arhivistike, bibliotekarstva, informatike (istraživački smjer), informatike (nastavnički smjer), informatologije i muzeologije,

⁹ European Communities, *The European Qualification Framework for Lifelong Learning 2008*, http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/eqf_broch_en.pdf (preuzeto 22. 4. 2010).

¹⁰ Vlada Republike Hrvatske, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, *Hrvatski kvalifikacijski okvir 2009*, http://www.vlada.hr/hr/aktualne teme_i projekti/aktualne teme/hko_hrvatski_kvalifikacijski_okvir/clanci_i publikacije/prirucnik_hrvatski_kvalifikacijski_okvir_uvod_u_kvalifikacije (preuzeto 2. 9. 2010).

¹¹ *Prijedlog programa studija Odsjeka za informacijske znanosti*, http://www.ffzg.hr/programi/dok/informacijske-znanosti_preddiplomski.pdf (preuzeto 15. 9. 2010).

omogućavaju daljnu specijalizaciju užeg stručnog područja unutar informacijskih znanosti.

Tijekom 2009. i 2010. godine radilo se na ažuriranju i restrukturiranju postojećih studijskih programa. Novi nastavni plan i program je naslijedio jedinstvo različitih stručnjaka informacijskih znanosti, no promjene su uvedene na organizacijskoj razini. Uz dosadašnju ponudu smjerova, kolegiji su grupirani u module koji studentima nude veću mogućnost kombiniranja kolegija, a odabirom i polaganjem kolegija objedinjenih u module student dobiva i skup kompetencija iskazanih u njegovoj diplomu. Iako su svakom studentu ponuđene preporuke o mogućim i poželjnim kombinacijama modula i kolegija, odgovornost oko izbora ostavljena je samim studentima.

Konkretnije, to znači da su kolegiji iz područja, primjerice, bibliotekarstva organizirani u nekoliko modula: bibliotekarstvo, organizacija znanja, školske knjižnice, knjiga i nakladništvo. Svaki se modul sastoji od nekoliko kolegija. Primjerice, modul Školske knjižnice sastoji se od sljedećih kolegija: Školske knjižnice, Metodika rada školskog knjižničara, Osnove informacijske pismenosti, Digitalne obrazovne knjižnice, Elektronička obrazovna okruženja, Metodička praksa. Studenti mogu, uz module vezane uz bibliotekarstvo, slušati i bilo koji od drugih modula koji se specijaliziraju za određeno područje. Primjerice, odabirom modula Školskog knjižničarstva, studentima se svakako preporuča i upis bibliotekarskog modula, pedagoškog modula i modula medija i komunikologije.

Cilj studijskog programa je osigurati uspješne informacijske stručnjake koji nisu vezani samo uz jednu informacijsku instituciju, već informacijske stručnjake koji će se sa svojim znanjima, vještinama i kompetencijama vrlo lako moći prilagoditi poslovima i zadacima u različitim

područjima gdje se javlja upravljanje, obrada i komunikacija informacija.

5. Umjesto zaključka

Smjer kojim su krenule obrazovne politike europskih država nakon lisabonskog sastanka Europskog vijeća 2000. godine obilježen je usmjerenošću na ishode učenja, odnosno kompetencije koje se kroz obrazovni proces usvajaju. Istraživanja provedena pri Odsjeku za informacijske znanosti u Zagrebu u sklopu projekta *Organizacija, upravljanje i razmjena znanja u elektroničkom obrazovnom okruženju*¹² vezana uz određivanje ishoda učenja i kompetencija, bila su usmjerena na određivanje svrhe i uloge akademske zajednice, te uloge knjižnica i knjižničara u novom informacijskom prostoru u kojem žive i rade studenti, posebno studenti informacijskih znanosti. Rezultati istraživanja ugrađeni su u nove studijske programe koji su opisani u prethodnom poglavlju. Daljnji je tijek istraživanja usmjeren prema detaljnijoj analizi sadržaja predmeta u programima i literaturi na kojoj se bazira poučavanje i rezultati ishoda poučavanja i kompetencija, kao čvrstog uvjeta za vrednovanje novih studijskih programa. Ishodi učenja studenata informacijskih znanosti osmišljeni su na način da se studentima olakša zapošljavanje, odnosno učini ih se konkurentnima na tržištu rada. Ujedno, ovaj pristup pridonosi i održanju i ugledu struke, što je u aktualnom trenutku preispitivanja uloge knjižnica, te opstanka knjižnica i knjižničarske profesije, od presudne važnosti.

¹² *Organizacija, upravljanje i razmjena znanja u elektroničkom obrazovnom okruženju*, http://infoz.ffzg.hr/oizeoo2/hr_sazetak.aspx (2. 9. 2010).

Education of Librarians in Croatia: Structural and conceptual determinants

Abstract

Library education is the main factor affecting the status and recognition of the library profession, its image, credibility and professional reputation. Still, library education has always been accompanied by various points of view that led the opposite approach and posed dilemmas that are still not unambiguously resolved; such as dilemmas between generalization and specialization (focus on the type of institution or content area of action); dilemma between theory and practice; terminology dilemmas an position within the wider field (librarianship, information science, librarians or information specialists) to the question of necessity of education of librarians on academic level. The paper analyzes the structure and content preferences of library studies in Croatia, with an emphasis on programs of study of Information Science, Faculty of Philosophy in Zagreb, showing the development of the concept of learning outcomes and competencies in the programs. The authors believe that the approach to designing programs based on student learning outcomes provides a strong advantage: on the one hand it contributes to students employability and on the other hand it increases their competitiveness in the labor market while strengthening the status and reputation of the profession.

Key words:

library education, curriculum, Bologna process, learning outcomes, competencies

LITERATURA

1. Audonson, R. *LIS and the creation of a European educational space. EUCLID*. <http://euclid.hio.no/files/pdf/lisbon-lecture.pdf> (preuzeto 23. 8. 2010).
2. Bawden, David. "Sharing Knowledge and Information: Three Views of the Future". U *INFuture2009: Digital Resources and Knowledge Sharing*. Urednici Hrvoje Stanić, Sanja Seljan, David Bawden, Jadranka Lasić-Lazić. 5-13. Zagreb: Department of Information Sciences, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, 2009.
3. Borup Larsen, Jeannie. "A survey of library & information science schools in Europe". U *European Curriculum Reflections on Library and Information Science*. Urednici Leif Kajberg i Leif Lørring, 232-241. Copenhagen: The Royal School of Library and Information Science, 2005.
4. European Communities, European Commission. *The European Qualification Framework for Lifelong Learning*. http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/eqf/broch_en.pdf (preuzeto 2. 9. 2010).
5. Lasić-Lazić, Jadranka, Aida Slavić i Mihaela Banek Zorica. „Razvoj kurikuluma iz predmeta organizacije znanja“. U *Odabrana poglavlja iz organizacije znanja*. Urednik Jadranka Lasić-Lazić, 129-141. Zagreb: Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 2004.
6. Nolin, Jan i Frederik Åström. "Turning weakness into strength: strategies for future LIS". *Journal of Documentation* 1 (2010): 7-27.
7. *Organizacija, upravljanje i razmjena znanja u elektroničkom obrazovnom okruženju*. http://infoz.ffzg.hr/oi2eo2/hr_sazetak.aspx (preuzeto 2. 9. 2010).
8. Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet. *Prijedlog programa studija Odsjeka za informacijske znanosti 2005*. http://www.ffzg.hr/programi/dok/informacijske-znanosti_preddiplomski.pdf (preuzeto 23. 8. 2010).
9. Stokić Simončić, Gordana. „Uvodnik“. *Pančevačko čitalište* 16 (2010): 7.
10. *Recommendation of the European parliament and of the Council : key competences for lifelong learning*. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:394:0010:0018:EN:PDF> (preuzeto 2. 9. 2010).
11. Vlada Republike Hrvatske, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. *Hrvatski kvalifikacijski okvir 2009*. http://www.vlada.hr/hr/aktualne teme_i projekti/aktualne teme/hko_hrvatski_kvalifikacijski_okvir/clanci_i_publicacije/prirucnik_hrvatski_kvalifikacijski_okvir_uvod_u_kvalifikacije (preuzeto 2. 9. 2010).

Даниела Морариу